

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.937:94:246.3:159.91

DOI: 10.31732/2663-2209-2023-72-157-164

ШПИТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИФУЗНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОПОРАНЕНИХ: ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

В'ячеслав Бліхар¹

¹Доктор філософських наук, Професор, Директор Інституту управління, психології та безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна, e-mail: blikharv@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7545-9009>

HOSPITAL STUDIES OF DIFFUSE IDENTITY AMONG MILITARY WOUNDED: PSYCHOANALYTIC CONTEXT

Viacheslav Blikhar¹

¹Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, Director of the Institute of Management, Psychology and Security, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine, e-mail: blikharv@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7545-9009>

Анотація. В даній роботі проведено аналіз взаємозв'язку дифузної ідентичності та ідентифікації з нормативними установками маскулінності у військовослужбовців, що проходять реабілітацію в шпиталі. Мета дослідження полягає у визначенні особливості дифузії ідентичності серед військовопораних в умовах стаціонарної реабілітації. В основу дослідження було взято методика дослідження рівня дифузії ідентичності Inventory of Personality Organization – Revised. Методика цікавить нас в першу чергу через шкалу PD/ID (Personality Disorder/Identity Diffusion) так як наша теоретична модель особистісної ідентичності залежних чоловіків побудована на припущенні, що саме дифузія ідентичності є вирішальним фактором виникнення залежності. Використано адаптацію скороченої версії опитувальника (42 твердження). Шкала PD/ID складається з 30 тверджень, а шкала RT – з 12. Респонденти оцінюють відповідність тверджень їх стану, позначаючи їх в бланку плюсом (1 бал) або мінусом (0 балів). Відповідно, максимальне значення за шкалою дифузності ідентичності 30, а тестування реальності -12. Чим вищий бал, тим більш виражене порушення. Шкала PD/ID вимірює рівень вираженості порушень особистісного функціонування і допомагає встановити діагноз розладу особистості. Виявлено, що дифузна ідентичність чоловіків призводить до підвищеної потреби самовизначення за ригідними культурними нормативами маскулінності, які слугують компенсаторним захисним механізмом для ослабленого Его. При цьому, найбільше страждає саме здатність чоловіків до побудови лібідинальних стосунків, де їх прийняття власної потреби любові і прийняття безкомпромісно регулюється колективним, культурним образом чоловіка. Це виявляє себе як статистично найвища у вибірці самоідентифікація за шкалою “гомофобія”, яка власне і співвідноситься з дифузністю ідентичності. Лібідинальні стосунки чоловіка жорстко регулюються, а катексис об'єкта зазнає жорсткої цензури. Перспективним полем для подальшого дослідження було би дослідження зв'язку між стилем прив'язаності військовослужбовців, рівнем дифузії ідентичності та самовизначення за нормативними установками маскулінності.

Ключові слова: поранення на війні, учасник бойових дій, дифузія ідентичності, нормативна маскулінність, реабілітація, психоаналіз.

Формули: 0, рис.: 1, табл. 1, бібл.: 38

Abstract. This paper analyzes the relationship between diffuse identity and identification with normative attitudes of masculinity in military personnel undergoing rehabilitation in a hospital. The purpose of the study is to determine the specifics of identity diffusion among the war wounded in the conditions of inpatient rehabilitation. The basis of the study was the methodology of investigating the level of identity diffusion Inventory of Personality Organization - Revised. We are primarily interested in the methodology through the PD/ID (Personality Disorder/Identity Diffusion) scale, as our theoretical model of the personal identity of addicted men is based on the assumption that identity diffusion is the decisive factor in the emergence of addiction. An adaptation of a shortened version of the questionnaire (42 statements) was used. The PD/ID scale consists of 30 statements, and the RT scale consists of 12. Respondents evaluate the correspondence of the statements to their condition by marking them in the form with a plus (1 point) or a minus (0 points). Accordingly, the

maximum value on the identity diffusion scale is 30, and reality testing is -12. The higher the score, the more pronounced the violation. The PD/ID scale measures the level of severity of disorders of personal functioning and helps to establish a diagnosis of a personality disorder. It was found that men's diffuse identity leads to an increased need for self-determination according to rigid cultural norms of masculinity, which serve as a compensatory defense mechanism for a weakened Ego. At the same time, the ability of men to build libidinal relationships suffers the most, where their acceptance of their own need for love and acceptance is uncompromisingly regulated by the collective, cultural image of a man. This manifests itself as the statistically highest self-identification in the sample on the "homophobia" scale, which actually correlates with the diffuseness of identity. A man's libidinal relationships are tightly regulated, and the object's cathexis is severely censored. A promising area for further research would be to investigate the relationship between military servicemen's attachment style, level of identity diffusion, and self-definition according to normative attitudes of masculinity.

Keywords: war injury, combatant, identity diffusion, normative masculinity, rehabilitation, psychoanalysis.

Formulas: 0, **Fig.:**1, **Tabl.:** 1; **bibl.:** 38

Постановка проблеми. Образ чоловічої ідентичності в сучасному світі зазнає суттєвих змін. Традиційна картина мужності, що передбачає стоїчне відмежування від власних емоцій, культ сили і відторгнення слабкості, владну поведінку та високі амбіції переглядається як “токсична”. Риси, що суспільство прагне виховати в хлопчиках, шкодять як чоловікам, так і жінкам і дітям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїй монографії 1990-го року психоаналітики Роберт Мур та Дуглас Жиллетт описують глобальну кризу чоловічої ідентичності, спровоковану втратою ясності та напрямку, які раніше задавалися мужчинам ритуальними практиками суспільства. Попри те, що ритуали ініціації більш ранніх суспільств не дозволяли розвинути зрілій мужності, вони задавали напрям молодим чоловікам і давали їм розуміння власної ідентичності. З втратою чіткого орієнтиру, щодо значення мужності, хлопчикам важче стало розвиватися у дорослих чоловіків, через що в клінічній практиці все частіше стикаються з розгубленими та розчарованими хлопцями.

З огляду на ці дані дослідження особливостей ідентичності чоловіків із залежності є доцільним напрямком роботи, адже розуміння глибинних психічних процесів, що пов'язані з залежністю і потенційно з її підтриманням і виникненням можуть допомогти як в роботі з залежними пацієнтами, що часто зустрічаються серед ветеранів війни, так і з чоловіками взагалі. Дифузна ідентичність військовослужбовця є актуальною

проблемою ще з початку російсько-української війни в 2014-му році, і лише набирає важливості з кожним роком, коли кількість ветеранів, які пережили не лише пекло бойових дій, а і пекло реінтеграції в суспільство після перенесення поранень, ампутацій і чисельних втрат різко зростає.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у визначенні особливості дифузії ідентичності серед військовопоранених в умовах стаціонарної реабілітації.

В основу дослідження було взято методика дослідження рівня дифузії ідентичності Inventory of Personality Organization – Revised (Smits, 2009; Коваль 2020).

Методика цікавить нас в першу чергу через шкалу PD/ID (Personality Disorder/Identity Diffusion) так як наша теоретична модель особистісної ідентичності залежних чоловіків побудована на припущенні, що саме дифузія ідентичності є вирішальним фактором виникнення залежності.

Опитувальник розроблено Отто Кернбергом, адаптовано українською мовою Анною Коваль (Коваль, 2020) під керівництвом Х. Турецької. Ми використали адаптацію скороченої версії опитувальника (42 твердження). Шкала PD/ID складається з 30 тверджень, а шкала RT – з 12. Респонденти оцінюють відповідність тверджень їх стану, позначаючи їх в бланку плюсом (1 бал) або мінусом (0 балів). Відповідно, максимальне значення за шкалою дифузності ідентичності 30, а тестування реальності -

12. Чим вищий бал, тим більш виражене порушення.

Шкала PD/ID вимірює рівень вираженості порушень особистісного функціонування (Smiths, 2009, p:1) і допомагає встановити діагноз розладу особистості. Втім, розлади особистості є поза межами інтересів нашого дослідження: нас цікавить саме рівень прояву синдрому дифузії ідентичності, на який теж вказує ця шкала. В нашій теоретичній моделі конструкт дифузної ідентичності пов'язуємо із стилем прив'язаності та рівнем вираженості нормативних чоловічих установок, а показники PD/ID дозволять нам це перевірити через кореляцію.

Шкала RT вимірює рівень порушення тестування реальності досліджуваним. Тестування реальності не фігурує як одна з центральних концепцій нашого дослідження; втім, можливо зв'язок між цією шкалою та елементами теоретичної моделі виявиться випадково.

Для вивчення рівня ідентифікації досліджуваних із нормативними установками маскуліності було використано опитувальник “Чоловічі нормативні установки”, адаптація Клециної та Йоффе (Клецина, Йоффе, 2013).

Опитувальник складається із сорока тверджень, кожне з яких відноситься до однієї з п'яти шкал (Клецина, Йоффе, 2013):

1. Опора на власні сили (тв. 2,4,7,8,9,19,20,23,36) - прагнення всесилля і неприйняття потреби в допомозі.
2. Орієнтація на статус (тв. 10,12,13,14,17,28,29,32,39) - інтерпретація матеріального та соціального статусу як індикатора чоловічої гідності.
3. Жорсткість (тв. 1,3,5,22,25,27,31,35,40) - невизнання і стримування власних емоцій, а особливо - слабкості чи вразливості.

4. Гомофобія (тв. 6,11,21,24,26,30,33,37) неприйняття гомосексуальності, жіночності та ніжного афекту.

5. Прийняття безособової сексуальності (тв. 15,16,18,34,38) - установка перформативної сексуальності, де ролі партнерів асиметричні та функціональні.

Також було використано тест адиктивних установок Макмаллана для визначення ставлення комбатантів до вживання психоактивних речовин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Група досліджуваних становила 61 чоловік, 28 з яких — залежні, а 33 — умовно здорові. Дослідження є двоетапним опитуванням експериментальної та контрольної груп: первинно воно було проведене в шпиталі в очній формі на паперових бланках однією з працівниць, потім — онлайн за допомогою гугл форм.

Для опрацювання отриманих результатів було використано t-test за критерієм Ст'юдента для порівняння двох груп. Групууючою змінною виступила номінативна шкала “Addiction”, залежними змінними шкали “PD/ID”, “Roughness”, “Self-Reliance”, “Status-Oriented”, “Homophobia”, “Impersonal Sexuality” та “Total masculinity scale”.

Показники всіх змінних узгоджені з нормальним розподілом за критерієм Шапіро-Уїлка ($p > 0.05$), окрім шкали “Self-Reliance”, в якій показник $p = 0.49$ (рис.1). Втім, ми вирішили включити шкалу в обрахунки, оскільки відмінність від потрібного нам значення складає менш ніж одну соту, а решта шкал повністю відповідають критерію Шапіро-Уїлка.

Таким чином, ми використали параметричні методи аналізу даних і провели порівняльний аналіз двох незалежних груп через t-test за критерієм Ст'юдента у програмі STATISTICA 8.0.

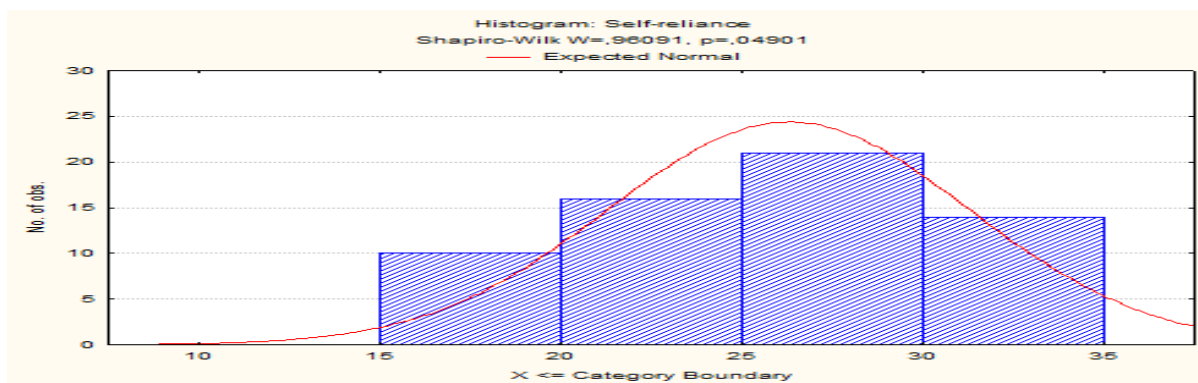

Рис. 1. Гістограма узгодженості розподілу Self-Reliance з нормальним розподілом

Проведення порівняльного аналізу повністю підтвердило нашу гіпотезу:

залежні чоловіки мають вищі показники за всіма шкалами залежних змінних (табл. 1).

Таблиця 1. Результати порівняльного аналізу за критерієм Ст'юдента

Variable	T-tests; Grouping: addiction (NEW CURRENT DOC) Group 1: 2 Group 2: 1										
	Mean1	Mean2	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Roughness	27,3939	32,9286	-4,43196	59	0,00004	33	28	4,66998	5,07666	1,18175	0,645985
Self-reliance	24,1212	28,8571	-4,16603	59	0,00010	33	28	4,64864	4,14295	1,25902	0,545284
Status-oriented	29,4848	32,3571	-2,33469	59	0,02298	33	28	5,01947	4,49868	1,24493	0,565336
Homophobia	19,0000	29,2857	-7,29701	59	0,00000	33	28	6,01041	4,79086	1,57391	0,232572
Impersonal sexuality	15,2424	17,5000	-3,61234	59	0,00062	33	28	2,46260	2,39598	1,05637	0,891394
Total masculinity scale	115,242	140,928	-6,17859	59	0,00000	33	28	17,4446	14,5396	1,43950	0,337378
PD/ID	10,2121	15,5714	-3,39400	59	0,00123	33	28	6,94963	5,02902	1,90966	0,089979

За шкалою “Addiction” 1 означає залежність, а 2 — відсутність залежності. Відповідно, Mean 1 – група умовно здорових, а Mean 2 – група залежних чоловіків. Як бачимо, за всіма шкалами маємо статистично значимі відмінності ($p < 0.05$) і група залежних перевищує групу умовно здорових за всіма вимірюваними ознаками.

Наша гіпотеза базувалася на описі синдрому дифузної ідентичності Отто Кернбергом (Kernberg, 2006). Етіологія

дифузної ідентичності має в своїй основі розвиткові ускладнення в побудові стосунків, через нездатність родинного оточення індивіда вмістити в собі його афект, що приводить до утворення жорсткого, ізолюючого афекту Супер-Его. Відповідно захисні механізми, що використовує суб'єкт — нестосункові, примітивні, що в подальшому ще глибше ускладнює побудову здорової прив'язаності. Брак віддзеркалення значимими іншими та брак розділення

афектів в стосунку приводять до примітивних, ригідних ідентифікацій. Розщеплення, заперечення, дисоціація, проекція, проєктивна ідентифікація — інфантильні психічні механізми, за допомогою яких дифузна ідентичність впорядковує свої стосунки та ідентифікації. Такі захисні механізми властиві для шизоїдно-параноїдного розиткового періоду, і не включають в себе захисти депресивного характеру, тобто, не передбачають пріоритету збереження об'єкта в рівній мірі з бажанням ним заволодіти або знищити його (Williams, ed. Weegman, Cohen, 2002, p:21).

Базуючись на описаній Отто Кернбергом моделі дифузної ідентичності та на описі побудови прив'язаності залежними, здійсненому Уільямсом, ми припускаємо, що синдром дифузної ідентичності є первинним у відношенні до залежності. Надалі Рідінг (Reading, ed. Weegman, Cohen, 2002, p: 30-33) описує залежність як окрему систему прив'язаності, що входить до загальної ієрархії прив'язаності індивіда як IWM (Internal Working Model), тобто це внутрішня модель стосунку. Об'єкт залежності набуває статусу часткового материнського об'єкта, і проходить через фази ідеалізації-заволодіння та знецінення-знищення. Залежність, таким чином, побудована на первинних психічних механізмах людини, і вразливість до неї може бути спровокована психологічною конституцією індивіда.

Друга частина гіпотези теж повністю підтвердилася: у залежних досліджуваних вищі показники за всіма шкалами тесту нормативних чоловічих установок. Власне, ми припускали, що через гостру потребу дифузної ідентичності в ригідній ідентифікації залежні досліджувані матимуть високі показники за цими шкалами.

Через ускладнення в побудові стосунків, і, відповідно, прийнятті більш особистих ідентифікацій, людина, що страждає від проявів дифузної ідентичності, потребує більш абстрактних, колективних форм самовизначення. У

випадку нашої чоловічої вибірки, таким ідентифікатором виступає чоловіча стать. Варто зазначити також, наскільки нормативні чоловічі установки резонують із тиранічним Супер-Его, що розвивається при дифузній ідентичності. Нормативні установки маскулітності за тестом передбачають табу на слабкість, ніжність, страх, вразливість, бідність, нереалізованість та інші нормальні стани людини, в яких вона неминуче перебуває в певні періоди життя (Клецина, Иоффе, 2013). Також тест передбачає табу на гомосексуальність. Всі ці заборони співпадають із проявами тиранічного Над-Я, що слугує інгібітором афекту і захищає суб'єкта від близького та взаємного контакту, тобто — від побудови прив'язаності.

Найбільші відмінності між групами спостерігаються за шкалою гомофобії. Згідно концепції сучасної кризи мужності, описаної Муром та Жиллеттом, прийняття гомосексуальності та власного лібідо в принципі, здатність на взаємний інтимний контакт, походить від особливостей проходження хлопчиком едіпальної фази розвитку (Мур, Жиллетт, 1990, с: 45-49). Холод і неприйняття матер'ю лібідо маленького хлопчика, конкуренція з боку батька, що виходить за межі гри, змушує його до відщеплення лібідо від об'єкта і перенаправлення його всередину, у фантазії. Нищівна едіпова поразка діє як анестетик для дитини, і перешкоджає здоровому катексису об'єктів поза межами сім'ї. Невирішений конфлікт залишає об'єкт розщепленим та діадним, і хлопчик шукає в Іншому втілення всіх своїх фантазій, а потім розчаровується і відштовхує об'єкт, залишаючись наодинці зі своїми фантазіями знову (Мур, Жиллетт, 1990, с: 49). Такий сценарій автори називають "Мрійник". Інший сценарій неприродного розвитку едіпального конфлікту полягає в протилежному: син з легкістю "перемагає" батька в боротьбі за прихильність матері, оскільки той, через специфіку подружнього стосунку, неминує "програє" задовго до входження сина в едіпальну фазу. Такий сценарій

автори називають “Мамусін синок” (Мур, Жиллетт, 1990, с: 47-48). За даним сценарієм хлопчик росте нездатним до прийняття поразки, конкуренція для нього не є взаємним процесом. Перемога йому належить. Такі чоловіки також виростають з ускладненнями в сфері побудови прив’язаності, оскільки їх перемога базувалася не на їх реальній конкурентній спроможності, а радше на цілковитій кастрації батька матір’ю. Їх картина мужності в корені є образом слабкості та неповноцінності та лиш на фасаді — грандіозною та вимогливою Персоною.

В обох сценаріях стикаємося із ускладненнями природного катексису об’єкту через брак триангуляції. Картина мужності складається або як жорстока і недосяжна (перший сценарій), або як неспроможна та неприваблива (другий сценарій). Ригідне Над-Я в такому випадку намагається компенсувати власне відчуття неспроможності та “дефектної мужності” неможливими, грандіозними вимогами всемогутності та неминучим соромом, як покарання за їх невиконання.

Крім того, обидва сценарії перешкоджають процесу сепарації-індивідуації через переживання себе як дефектного в першому сценарії, і зміщення ролей в другому.

В сфері побудови прив’язаності, відповідно, у чоловіків з нездорово пройденим едіповим конфліктом виникають стосункові труднощі: порушення процесу сепарації-індивідуації передбачає побудову стосунку через проєктивні ідентифікації, що перешкоджає побудові взаємної прив’язаності.

Висновки. На основі проведеного дослідження доцільно сформулювати наступні висновки.

В основу дослідження було взято методику дослідження рівня дифузії ідентичності Inventory of Personality Organization – Revised. Методика цікавить

нас в першу чергу через шкалу PD/ID (Personality Disorder/Identity Diffusion) так як наша теоретична модель особистісної ідентичності залежних чоловіків побудована на припущенні, що саме дифузія ідентичності є вирішальним фактором виникнення залежності.

Використано адаптацію скороченої версії опитувальника (42 твердження). Шкала PD/ID складається з 30 тверджень, а шкала RT – з 12. Респонденти оцінюють відповідність тверджень їх стану, позначаючи їх в бланку плюсом (1 бал) або мінусом (0 балів). Відповідно, максимальне значення за шкалою дифузності ідентичності 30, а тестування реальності -12. Чим вищий бал, тим більш виражене порушення. Шкала PD/ID вимірює рівень вираженості порушень особистісного функціонування і допомагає встановити діагноз розладу особистості.

Виявлено, що дифузна ідентичність чоловіків призводить до підвищеної потреби самовизначення за ригідними культурними нормативами маскуліності, які слугують компенсаторним захисним механізмом для ослабленого Его. При цьому, найбільше страждає саме здатність чоловіків до побудови лібідинальних стосунків, де їх прийняття власної потреби любові і прийняття безкомпромісно регулюється колективним, культурним образом чоловіка. Це виявляє себе як статистично найвища у вибірці самоідентифікація за шкалою “гомофобія”, яка власне і співвідноситься з дифузністю ідентичності. Лібідинальні стосунки чоловіка жорстко регулюються, а катексис об’єкта зазнає жорсткої цензури.

Перспективним полем для подальшого дослідження було би дослідження зв’язку між стилем прив’язаності військовослужбовців, рівнем дифузії ідентичності та самовизначення за нормативними установками маскуліності.

Література:

- Allan, J. A. (2017). Masculinity as cruel optimism. *NORMA*, 13(3–4), 175–190. <https://doi.org/10.1080/18902138.2017.1312949>
- Bailey, L. (2005). Control and desire: The issue of identity in popular discourses of addiction. *Addiction Research & Theory*, 13(6), 535–543. <https://doi.org/10.1080/16066350500338195>
- Best, D., Beckwith, M., Haslam, C., Alexander Haslam, S., Jetten, J., Mawson, E., & Lubman, D. I. (2015). Overcoming alcohol and other drug addiction as a process of social identity transition: the social identity model of recovery (SIMOR). *Addiction Research & Theory*, 24(2), 111–123. <https://doi.org/10.3109/16066359.2015.1075980>
- Bowlby, J. (1977). The Making and Breaking of Affective Bonds. *British Journal of Psychiatry*, 130(5), 421–431. <https://doi.org/10.1192/bjp.130.5.421>
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base* (Reprint ed.). Basic Books.
- Campbell, J. D., Trapnell, P. D., Heine, S. J., Katz, I. M., Lavallee, L. F., & Lehman, D. R. (1996). Self-concept clarity: Measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(1), 141–156. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.1.141>
- Carver, C. S. (1997). Adult Attachment and Personality: Converging Evidence and a New Measure. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(8), 865–883. <https://doi.org/10.1177/0146167297238007>
- Clarke, M. J., Marks, A. D. G., & Lykins, A. D. (2014). Effect of Normative Masculinity on Males' Dysfunctional Sexual Beliefs, Sexual Attitudes, and Perceptions of Sexual Functioning. *The Journal of Sex Research*, 52(3), 327–337. <https://doi.org/10.1080/00224499.2013.860072>
- Dodes, L. M. (1990). Addiction, Helplessness, and Narcissistic Rage. *The Psychoanalytic Quarterly*, 59(3), 398–419. <https://doi.org/10.1080/21674086.1990.11927278>
- Earp, B. D., Skorburg, J. A., Everett, J. A. C., & Savulescu, J. (2019). Addiction, Identity, Morality. *AJOB Empirical Bioethics*, 10(2), 136–153. <https://doi.org/10.1080/23294515.2019.1590480>
- Höfner, C., Schadler, C., & Richter, R. (2011). When Men Become Fathers: Men's Identity at the Transition to Parenthood. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(5), 669–686. <https://doi.org/10.3138/jcfs.42.5.669>
- Horrocks, R. (1994). Masculinity in Crisis. *Self & Society*, 22(4), 25–29. <https://doi.org/10.1080/03060497.1994.11085458>
- Hughes, K. (2007). Migrating identities: the relational constitution of drug use and addiction. *Sociology of Health & Illness*, 29(5), 673–691. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2007.01018.x>
- Jansz, J., & Timmers, M. (2002). Emotional Dissonance. *Theory & Psychology*, 12(1), 79–95. <https://doi.org/10.1177/0959354302121005>
- Kernberg, O. F. (2006). Identity: Recent Findings and Clinical Implications. *The Psychoanalytic Quarterly*, 75(4), 969–1004. <https://doi.org/10.1002/j.2167-4086.2006.tb00065.x>
- Lacan J. (1951) *Some reflections on the Ego*. Paris. <http://lacantoronto.ca/wp-content/uploads/2012/05/Some-Reflections-on-the-Ego1.pdf>
- Lewandowski, G. W., Nardone, N., & Raines, A. J. (2009). The Role of Self-concept Clarity in Relationship Quality. *Self and Identity*, 9(4), 416–433. <https://doi.org/10.1080/15298860903332191>
- Pickard, H. (2020). Addiction and the self. *Noûs*. Published. <https://doi.org/10.1111/nous.12328>
- Ravitz, P., Maunder, R., Hunter, J., Sthankiya, B., & Lancee, W. (2010). Adult attachment measures: A 25-year review. *Journal of Psychosomatic Research*, 69(4), 419–432. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2009.08.006>
- Salter, M. (2019). A problem with a fight against toxic masculinity. <https://www.theatlantic.com/health/archive/2019/02/toxic-masculinity-history/583411/>
- Shinebourne, P., & Smith, J. A. (2009). Alcohol and the self: An interpretative phenomenological analysis of the experience of addiction and its impact on the sense of self and identity. *Addiction Research & Theory*, 17(2), 152–167. <https://doi.org/10.1080/16066350802245650>
- Stets, J. E., & Burke, P. J. (2000). Identity Theory and Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*, 63(3), 224. <https://doi.org/10.2307/2695870>
- SUTTON, S. (1987). Social-psychological Approaches to Understanding Addictive Behaviours: attitude-behaviour and decision-making models. *Addiction*, 82(4), 355–370. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.1987.tb01492.x>
- The syndrome of identity diffusion. (1984). *American Journal of Psychiatry*, 141(11), 1381–1385. <https://doi.org/10.1176/ajp.141.11.1381>
- Vanheule, S., & Verhaeghe, P. (2009). Identity through a Psychoanalytic Looking Glass. *Theory & Psychology*, 19(3), 391–411. <https://doi.org/10.1177/0959354309104160>
- Wasmuth, S., Crabtree, J. L., & Scott, P. J. (2014). Exploring Addiction-as-Occupation. *British Journal of Occupational Therapy*, 77(12), 605–613. <https://doi.org/10.4276/030802214x14176260335264>
- Weegmann, M., & Cohen, R. (2002). *The Psychodynamics of Addiction* (1st ed.). Wiley.
- Wong, Y. J., Steinfeldt, J. A., Speight, Q. L., & Hickman, S. J. (2010). Content analysis of Psychology of men & masculinity (2000–2008). *Psychology of Men & Masculinity*, 11(3), 170–181. <https://doi.org/10.1037/a0019133>
- Young, L. B. (2010). Alcoholism and identity: How an alternative framing of identity can facilitate Alcoholics Anonymous research. *Addiction Research & Theory*, 19(3), 213–223. <https://doi.org/10.3109/16066359.2010.530712>
- Бушай, Гудима. (2013). Образ світу старшокласників з адиктивною поведінкою. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка*, 163

Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, Проблеми сучасної психології, вид. 19(76-85). <http://journals.urau.ua/index.php/>

31. Голоденко, О. (2013). Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену ідентичності в соціогуманітарних науках. *Соціологічні студії, розділ II. Теоретичні аспекти соціології. 1 (2)*. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/

32. Карачевський, А.Б. (2016). Адаптація шкал та опитувальників українською та російською мовами щодо посттравматичного стресового розладу. *Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л.Шупика, м. Київ*. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/

33. Киричук, Тарасюк. (2012). Психологічні особливості Я-концепції безробітного. *Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, Київ*. <http://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/Kiritshuk-Tarasyuk-Psicholog-2012.pdf>

34. Коваль, А.В. (2020). Адаптація опитувальника структури особистості на клінічній вибірці. *Український Католицький Університет, Львів*. <https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/>

35. Мороз, Н.А. (2009). Наративний підхід до дослідження ідентичності особистості. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/4_2_009/7.pdf.pdf

36. Мур, Жиллетт. (1990). Король, Воин, Маг, Любовник. Новый взгляд на архетипы зрелого мужчины. *Литературная учеба*.

37. Світозарова, С.В. (2010). Психологічна діагностика самоактуалізації менеджерів. *Вісник Національної академії оборони України 6 (19)*, Київ.

38. Синюк, Н.В. (2014). Профілактика адиктивної поведінки як сфера професійної діяльності майбутнього соціального педагога. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», №1(9)*, Хмельницький. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/